

Зеліско А. В. Забезпечення системності у правовому регулюванні статусу обслуговуючих кооперативів / А. В. Зеліско // Вісник Вищої ради юстиції. - № 3 (11). – 2012. – С. 74 – 81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vru.gov.ua/visnyk_archive.

УДК 347.191.11

*Зеліско А.В., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника, доцент*

***Забезпечення системності у правовому регулюванні статусу
обслуговуючих кооперативів***

Чинне законодавство України в сфері регламентації правового статусу юридичних осіб приватного права відзначається значною розгалуженістю, нагромадженням великої кількості нормативно-правових актів. За таких умов кількісні характеристики законодавчих положень нівелюють якісні. Адже правовий статус окремих організаційно-правових форм юридичних осіб регулюється непослідовно і хаотично, що спричиняє проблеми у їх практичній діяльності. Серед цих юридичних осіб в першу чергу слід назвати кооперативи, зокрема, обслуговуючі кооперативи, значення яких для розвитку аграрного сектора економіки держави не можна применшувати. Найбільш гостру дискусію викликали питання наявності чи відсутності у зазначених кооперативах ознак непідприємницьких юридичних осіб, вирішення якої має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Слід зауважити, що обслуговуючі кооперативи у ст. 157 Податкового кодексу України як такі, що підлягають особливому оподаткуванню, безпосередньо не вказані. Але п. г ст. 157 Податкового кодексу України

визначає можливість належності до неприбуткових установ і організацій інших, ніж визначені у цій статті, юридичних осіб, діяльність яких не передбачає отримання прибутку згідно з нормами відповідних законів [1].

Однак аргументована належність обслуговуючих кооперативів до непідприємницьких юридичних осіб є передумовою для можливості включення їх до Реєстру неприбуткових організацій та установ з метою користування податковими пільгами. Отже, пріоритетною *метою* нашого дослідження є формування переліку тих ознак обслуговуючих кооперативів, що зумовлюють їх визначення як непідприємницьких, та розробка рекомендацій щодо системного і послідовного регулювання статусу таких кооперативів як непідприємницьких товариств.

Ст. 2 Закону України «Про кооперацію» визначає обслуговуючий кооператив як кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження ними господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу [2]. Закон «Про кооперацію» не передбачає встановлену ЦК України класифікацію юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі, однак ст. 23 Закону визначає, що «виробничі кооперативи провадять господарську діяльність з метою одержання прибутку. Інші кооперативи надають послуги своїм членам, не маючи на меті одержання прибутку». Фактично, маємо пряму вказівку закону на належність обслуговуючих кооперативів до непідприємницьких товариств.

Цілком очевидно, що послідовність у правовому регулюванні статусу обслуговуючих кооперативів повинна виявлятися в узгодженості загальних положень ЦК України щодо визначення концепції непідприємницьких товариств та спеціальних положень Господарського кодексу України, Законів «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію».

Чинне законодавство не є послідовним щодо вирішення цього питання, оскільки ЦК України і ГК України не містять жодних положень щодо обслуговуючих кооперативів. Окрім вказаних кодифікованих актів, правовий статус обслуговуючих кооперативів визначається також спеціальним Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», відповідно до ст. 1 та ст. 2 якого «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи, здійснюючи обслуговування членів кооперативу, не ставлять за мету отримання прибутку» [3].

Отже, спеціальні законодавчі акти визначають обслуговуючі кооперативи як непідприємницькі, незважаючи на відсутність таких вказівок в ЦК України. Але не слід забувати, що ЦК України і не визначає переліку непідприємницьких товариств.

Відповідно до ст. 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Наведене визначення, ґрунтуючись фактично на запереченні, не дає уявлення про особливості правового статусу непідприємницьких товариств. Водночас, ст. 86 ЦК України зазначає, що непідприємницькі товариства можуть, поряд зі своєю основною діяльністю, здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [4].

Комплексний аналіз наведених статей ЦК України дозволяє констатувати неможливість застосування до обслуговуючих кооперативів як непідприємницьких товариств положень ст. 91 ЦК про універсальну правоздатність. Адже обсяг їх правових можливостей бути учасником цивільних правовідносин обмежений критерієм мети, задля реалізації якої вони створені. Вказане призводить до визначення в науковій літературі цілком

обґрунтованої позиції про наявність в таких товариств спеціальної правоздатності [5, с.15; 6, с. 3]. А. С. Довгерт зазначає, що законодавцю не вдалося до кінця витримати принцип універсальної правоздатності, оскільки ст. 86 ЦК України закріплює за непідприємницькими товариствами обмежену (цільову, спеціальну) правоздатність [7, с. 73]. Очевидним є те, що фактична наявність спеціальної правоздатності цих юридичних осіб зумовлює потребу врегулювання в ЦК механізму її реалізації. Відсутність таких положень в ЦК України спричиняє ситуацію, за якої непідприємницьке товариство, в тому числі і обслуговуючий кооператив, здійснюючи підприємницьку діяльність, уже не може користуватися податковими пільгами, передбаченими для неприбуткових організацій.

Не вносять однозначності у вирішення питання сутності непідприємницьких товариств і ті визначення, які містяться у проектах законів, що повинні регламентувати особливості їх правового статусу. Зокрема, ст. 11 проекту Закону України «Про непідприємницькі організації» вказує, що «непідприємницьке товариство засновується не менше ніж двома фізичними та/або юридичними особами та об'єднує на добровільних засадах і на основі індивідуального членства осіб, що об'єдналися для досягнення спільної статутної мети, має корпоративний устрій та управляється його членами» [8]. Наявність такої ознаки як «відсутність основної мети отримання прибутку» можна констатувати у дефініції поняття непідприємницької організації у ст. 1 цього проекту Закону. Однак положення проекту не містять порядку здійснення цими товариствами підприємницької діяльності.

Проаналізовані норми законодавства і проектів нормативних актів свідчать про те, що при реалізації правоздатності непідприємницькими товариствами йде мова про їх основну діяльність, що відповідає меті товариства і має непідприємницький характер та допоміжну діяльність, яка є підприємницькою та можлива в межах основної мети товариства.

Головна відмінність у правовому положенні всіх некомерційних організацій від комерційних, як зазначає К. П. Беляєв, полягає в тому, що комерційні організації здійснюють підприємницьку діяльність, яка є для них основною і повністю регулюється цивільним правом, а для некомерційних організацій підприємницька діяльність є допоміжною, забезпечуючи їх участь у майновому обігу [9, с. 37].

Доречно зауважити, що факт належності підприємницької діяльності до основної чи до допоміжної в жодній мірі не змінює її сутності, вона все одно залишається підприємницькою. Цілком очевидно, що врегулювання у ЦК України потребує механізм здійснення непідприємницькими товариствами підприємницької діяльності, оскільки законодавча практика повинна виходити із потреб встановлення особливостей правового статусу таких юридичних осіб. Абсолютна відсутність визначення таких положень у ЦК України призводить до того, що ті товариства, які займаються підприємницькою діяльністю, позбавляються можливості користуватися податковими пільгами, встановленими для непідприємницьких юридичних осіб. Наприклад, на сьогодні у такому становищі опинилися споживчі та обслуговуючі кооперативи. Адже відсутність концептуальних положень щодо правосуб'єктності непідприємницьких товариств у поєднанні із низьким юридично-технічним рівнем спеціальних законів, які визначають правовий статус окремих організаційно-правових форм, призводить до неможливості їх ефективного функціонування.

Для часткового врегулювання розглянутого питання доцільним видається пропозиція щодо визначення у законодавстві імперативної норми щодо обов'язкового зазначення в установчих документах непідприємницьких товариств вичерпного переліку можливих видів їх підприємницької діяльності. У п. 157.15. Податкового кодексу визначено, що статутні документи неприбуткових організацій повинні містити вичерпний перелік видів їх діяльності, які не передбачають одержання прибутку згідно з нормами законів,

що регулюють їх діяльність [1]. Однак про перелік видів підприємницької діяльності вказаний кодифікований нормативний акт не згадує, незважаючи на суттєву практичну потребу у цьому.

Ймовірно, що чинне законодавство має підходити до регламентації діяльності непідприємницьких товариств шляхом встановлення інших підвищених вимог до їх статусу, зокрема, до порядку розголошення інформації про діяльність такого товариства, розміру його статутного (пайового) капіталу, встановлення особливого порядку звітності за результатами діяльності тощо.

Розглянута концепція непідприємницьких товариств щодо обслуговуючих кооперативів повинна знайти своє відображення у спеціальних нормативно-правових актах. Тому виникає потреба окреслити ті спеціальні ознаки обслуговуючих кооперативів, які містяться у Законі України «Про кооперацію» та свідчать про належність їх саме до непідприємницьких товариств.

Про непідприємницький правовий статус обслуговуючого кооперативу свідчить перш за все те, що створюється він для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження ними господарської діяльності (ст. 2) [2]. Саме можливість надання послуг третім особам є основним аргументом проти внесення цих кооперативів до переліку неприбуткових організацій та установ. Адже відповідно до Податкового кодексу України до основної діяльності (яка і є підприємницькою) не включаються операції з надання товарів, виконання робіт, надання послуг неприбутковими організаціями особам, іншим, ніж засновники (члени) таких організацій (п. 157.15.) [1]. Водночас, варто зауважити, що передбачена можливість обслуговування потреб інших осіб, не пов'язаних із кооперативом членством, не нівелює особливу природу цих кооперативів внаслідок таких причин: 1) встановлено суттєве обмеження на надання послуг іншим особам в обсязі, що не перевищує 20 відсотків загального обороту кооперативу [2]; 2) можливість здійснення підприємницької діяльності санкціонована нормами ЦК України, зокрема, відповідно до ст. 86 така діяльність є допустимою для

непідприємницьких товариств за умови її відповідності меті, задля якої вони були створені [4].

Ще однією із умов можливості ідентифікації обслуговуючих кооперативів як непідприємницьких є також особливий порядок їх ліквідації, адже Законом «Про кооперацію» передбачено, що майно неподільного фонду не підлягає поділу між їх членами і передається за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям). При цьому у рішенні повинні бути визначені напрями використання зазначеного майна [2]. Отже, при ліквідації членам виплачується не частина майна кооперативу, пропорційна розміру їх паю, а безпосередньо пайові внески.

Вказана ознака обслуговуючого кооперативу співзвучна із ознакою неприбуткових організацій, передбаченою Податковим кодексом України, відповідно до п. 157.13. якого у разі ліквідації неприбуткової організації її активи повинні бути передані одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду, якщо інше не передбачено законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації [1].

Вагомим аргументом на користь заперечення непідприємницького статусу обслуговуючих кооперативів є передбачені ст. 26 Закону «Про кооперацію» кооперативні виплати та виплати на пай [2]. Але кооперативні виплати мають специфічну природу, оскільки залежать від обсягу участі члена в господарській діяльності кооперативу. Розмір ж виплат на пай є значно обмеженим, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 26 Закону загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу між членами кооперативу.

Вказане свідчить про доцільність подальшої розробки концепції непідприємницького правового статусу обслуговуючих кооперативів та можливу перспективу формування законодавчого механізму включення їх до переліку неприбуткових організацій та установ із пільговим оподаткуванням. Водночас, потребує подальшої розробки механізм системного правового

регулювання статусу обслуговуючих кооперативів шляхом не лише деталізації їх непідприємницьких ознак у спеціальних нормативно-правових актах, але й на рівні загальних положень ЦК України щодо непідприємницьких товариств, так як надана їм можливість здійснювати підприємницьку діяльність, зумовлює необхідність визначення чітких механізмів реалізації ними спеціальної правоздатності.

Список використаної літератури

- 1.Податковий кодекс України : Закон від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13 – 14. – Ст. 112.
- 2.Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
- 3.Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №39. – Ст. 261.
- 4.Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
- 5.Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова. – М. : Статут, 2005. – 476 с.
- 6.Слугин А. А. Гражданская правосубъектность юридических лиц : автореферат дис. ... на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. А. Слугин. – Краснодар, 2003. – 20 с.
- 7.Довгерт А. С. Цивільна правоздатність юридичної особи / А. С. Довгерт, Г. В. Цірат // Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. : Істина, 2004. – 928 с.
- 8.Проект Закону України «Про непідприємницькі організації» від 14.05.2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

9.Беляев К.П. О делении юридических лиц на коммерческие и некоммерческие в гражданском законодательстве / К. П. Беляев // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. С.С.Алексеева. – М. : Статут, 2000. – Вып.3. – С. 35 – 48.

Зеліско А.В.

Забезпечення системності у правовому регулюванні статусу обслуговуючих кооперативів

У статті досліджуються теоретичні та практичні проблеми регламентації правового статусу обслуговуючих кооперативів, розробка концепції його послідовного законодавчого закріплення шляхом пропозицій щодо внесення змін до загальних положень ЦК України про непідприємницькі товариства та до спеціальних положень нормативно-правових актів про обслуговуючі кооперативи. Обґрунтовується належність обслуговуючих кооперативів до непідприємницьких товариств, незважаючи на здійснення ними підприємницької діяльності.

Ключові слова: юридична особа, кооператив, непідприємницьке товариство, підприємницька діяльність, обслуговуючий кооператив.

Зеліско А.В.

Обеспечение системности в правовом регулировании статуса обслуживающих кооперативов

В статье исследуются теоретические и практические проблемы регламентации правового статуса обслуживающих кооперативов, концепция его последовательного законодательного закрепления в общих положениях ГК Украины о некоммерческих товариществах и в специальных положениях нормативно-правовых актов об обслуживающих кооперативах. Обосновывается принадлежность обслуживающих кооперативов к некоммерческим

товариществам, несмотря на осуществление ими предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: юридическое лицо, кооператив, непредпринимательское товарищество, предпринимательская деятельность, обслуживающий кооператив.

Zelisko A.V.

Provision systematization in law regulation of status service cooperative.

In this article is investigated theoretical and practical problems for regulation of law status of service cooperative. Concept development of it's consistent law fixing is make by proposition about amendments for general provisions in Civil Law of Ukraine about not entrepreneurial society and for special provisions of law acts about service cooperative. It's made a list of not entrepreneurial signs for appurtenance service cooperative to not entrepreneurial society.

Keywords: juristic person, cooperative, not entrepreneurial society, entrepreneurial activity, service cooperative.